

WYROCZNIA ZBAWIENIA: Dt-Iz 41, 8-13 i Stela Zakira¹

Profetyzm jest tym powszechnym zjawiskiem, które bazuje na szczególnej potrzebie dogłębnego kontaktu człowieka z tym co boskie. Ten prorocki przywilej jest jednakże udzielany jedynie w perspektywie przepowiadania i świadczenia. Bóg objawia prorokowi swoje misteria w celu umożliwienia poznania swojej woli przez wszystkich ludzi. Profetyzm jest zatem zjawiskiem przy pomocy którego Jahwe i Izrael wchodzili we wzajemny kontakt. Z tego powodu można powiedzieć, że profetyzm ukazuje syntetycznie wyjątkowy charakter Izraela jako narodu wybranego. Izrael był ludem "oddzielonym", czczącym prawdziwego Boga jako swego Boga narodowego. Profetyzm izraelski różni się od podobnych zjawisk u innych narodów tym, iż Jahwe rzeczywiście przemawiał do ludzi, których sobie wybrał. Mimo tego nie można uważać profetyzmu izraelskiego za całkowicie odseparowany od antycznych form profetyzmu wschodniego. Izrael, sam w sobie będąc zjawiskiem jedynym, nie przestaje być - bądź w strukturze, bądź w sposobie wyrażania siebie poprzez profetyzm - zjawiskiem w pełni starożytnym i wschodnim. Religia Izraela i jej prorocy nie są tu wyjątkiem: to, co Bóg wziął w posiadanie wraz ze wszystkimi cechami charakterystycznymi, jest starożytnym narodem orientalnym.

Na początku swej historii Izrael nie wyróżniał się wielce wśród wspólnot narodowych owego czasu. Dopiero wraz ze swoim rozwojem antyczna forma orientalna wypełnia się nową treścią reformując ją całkowicie. Faza końcowa rozwoju sprawia wrażenie, że taka była od początku. To wrażenie pierwotności kształtu końcowego możliwe jest dzięki jahwizmowi przekształcającemu i przystosowującemu radykalnie wszystkie rzeczywistości dogmatowi jedyności Boga. Tylko pewne szczegóły, jak to zobaczymy w zaawansowanym studium porównawczym, w pełni zintegrowane w "nowym" służą przypomnieniu oryginału, tj. starożytnego punktu wyjścia o marce wschodniej i wydają się mieć charakter czegoś przeżytego w przeszłości. Profetyzm jest zjawiskiem religijnym starożytnej społeczności wschodniej, którym posłużyła się religia objawiona.

Ważnym przy tym może być spostrzeżenie, że rozumienie treści prorockich dokonuje się także w odniesieniu do katastrof, jakie nawiedzały Izraela i w świetle przeżywania bolesnych konsekwencji, jakie niosło wygnanie. Tu osadzona jest idea trwałości egzystencji Izraela jako Reszty. Orędzie proroków nie może być odrywane od wyroczni potępienia Izraela, które zwracają uwagę na możliwość zagrożenia przyszłości, lub są doświadczeniem rozpadania się teraźniejszości, czy też są wyrazem pamięci o zaistniałym fakcie, który dotąd turbuje naród badający jego znaczenie.

W następstwie przeżywania nieszczęść swego narodu prorocy przyjmują charakterystyczny styl orakularny, znany zresztą także poza tym uwarunkowanym kontekstem historycznym. Większość bowiem stylów, które spotykamy w Starym Testamencie, nawet jeśli znalazły swe pochodzenie w dokładnie określonej sytuacji, istniała sama w sobie jako formy literackie zdadne do użycia w innych sytuacjach. Szczególnym akcentem okresu judaistycznego, tj. kiedy zaczęto kompletować pisemną zawartość Starego Testamentu, było zbieranie, a nawet imitowanie, antycznych form literackich stylów, które swego czasu były używane dla określonych, konkretnych sytuacji. W ten sposób styl prorocki wraz z formami orakularnymi stanowi literackie ujęcie historycznego orędzia proroków.

To powiedziawszy uważamy za uzasadnione studium porównawcze dwóch tekstów różnych z punktu widzenia historycznego i religijnego: 1. Dt-Iz 41,8-13 i 2. inskrypcji umieszczonej na *Steli Zakira* ².

W naszej prezentacji tekstu pozabiblijnego interesuje przede wszystkim część centralna inskrypcji. Wersy poprzedzające tworzą rodzaj introdukcji wyjaśniającej sytuację, w której znajdował się król Zakir: królestwo Hamat jest w niebezpieczeństwie; siedmiu sprzymierzonych królów, przygotowawszy swe zastępy, przystąpiło do wojny z Zakirem. Po opisie cudownej interwencji bóstwa ostatnia część napisu wspomina czyny Zakira i wreszcie zawiera złorzeczenie odnoszące się do tego, kto chciałby zniszczyć stelę, a także życzenia dla samego króla i jego domu.

Tekst biblijny Dt-Iz 41,8-13 znajduje się w drugiej części dzieła pod imieniem Izajasza, w tzw. "Księdze Pocieszenia", traktującej generalnie o bliskim uwolnieniu z Babilonii. Autor książki kilkakrotnie potwierdza opatrnościową misję Cyrusa. Jego zwycięstwo nad Babilonią jest - z punktu widzenia autora biblijnego - wyraźnie chciane przez Boga. Cyrus jest wybranym narzędziem, "pomazańcem" Jahwe dla zrealizowania uwolnienia deportowanych, którzy znajdują się w Babilonii w przykrym położeniu (42,22nn.). Cyrus przygotowuje swój tryumf bardzo starannie, stając się przyjacielem i faworyzując wszystkich niezadowolonych z panowania Babilonu. Po jego upadku zostaje przyjęty jako zbawiciel. W wydanym natychmiast edykcje ogłasza, iż wszystkie statuy bogów mogą powrócić do swoich pierwotnych miejsc kultu.

Deutero-Izajasz nie opisuje powrotu jako faktu już zaistniałego, lecz jako perspektywę, która niedługo się urzeczywistni. Radosnym tonem ogłasza rychły wymarsz z Babilonii, który jest dziełem Boga. Za niesprawiedliwy uznać trzeba każdy przejaw nieufności ze strony ludu wobec Boga, który sprawił, że ze wschodu przybędzie wyznaczony przez Niego wyzwoliciel (41,1-5). Autor kładzie nacisk na wybranie Izraela, który już nie powinien mieć powodów do obaw i lęku: Bóg go strzeże i przywróci wielkość.

Stela Zakira

Stela wystawiona przez Zakira, króla Hamat i Lu'ath dla Ilu-Wer (swojego boga). Ja jestem Zakir, król Hamat i Lu'ath. Jestem człowiekiem pokornym. Be'elszamayn (wspomagał mnie) i stał przy mnie. Be'elszamayn uczynił mnie królem nad Hatarikką (Hadrach). Barhadad, syn Hazaela, król Aramu zjednoczył (siedem) ugrupowań dziesięciu królów przeciwko mnie: Barhadad i jego zastęp, Bargusz i jego zastęp, król Cylicji i jego zastęp, król 'Umq i jego zastęp, król Gurgum i jego zastęp, Król Sam'al i jego zastęp, król Milidh i jego zastęp. (Wszyscy ci królowie, których Barhadad zjednoczył przeciwko mnie) było siedmiu królów i ich zastępy. Wszyscy ci królowie przystąpili do oblężenia Hatarikki. Uczynili fosę głębszą niż jej fosa.

Deutero-Izajasz 41,8-13

(TYTUŁ)

Ty zaś, Izraelu, mój sługo Jakubie, którego wybrałem sobie, potomstwo Abrahama, mego przyjaciela!

Ty, którego (Ja) pochwyliłem na krańcach ziemi, powołałem cię z jej stron najdalszych i rzekłem ci: „Sługą moim jesteś, wybrałem cię, a nie odrzuciłem”.

POCIESZENIE ZBAWCZE

Nie lękaj się,

MOTYWACJA NOMINALNA

bo ja jestem z tobą;

*nie trwóż się,
bom ja twoim Bogiem.*

MOTYWACJA WERBALNA

Umacniam cię, jeszcze i wspomagam, podtrzymuję cię moją prawicą sprawiedliwą.

SKUTEK

Oto hańbą i wstydem się okryją wszyscy rozjątrzeni na ciebie. Unicestwieni będą i zginą ludzie kłócący się z tobą. Będziesz ich szukał, lecz nie znajdziesz tych ludzi, twoich przeciwników. Unicestwieni będą i na nie zejdu ludzie walczący z tobą.

(CEL)

Albowiem Ja, Pan, twój Bóg, ująłem cię za prawicę mówiąc ci: „Nie lękaj się, przychodzę ci z pomocą”.

dom dla (...) Wystawiłem tę stelę nade wszystko dla Ilu-Wer i napisałem na niej swoje dokonania (...). Ktokolwiek usunąłby ten zapis dokonania Zakira, króla Hamat i Lu'ath, z tej steli i ktokolwiek usunąłby stelę przed Ilu-Wer i wydalili ją ze swojego (miejsca), lub ktokolwiek wyciągnąłby w przyszłości swoją rękę, (aby...), (niech) Be'elszamayn i I(lu-Wer i ...) i Sza-

Wówczas wzniosłem swoje ręce ku Be'elszamaynowi i Be'elszamayn wysłuchał mnie.

Be'elszamayn (przemówił) do mnie przez widzających i przez wróżbitów. Be'elszamayn (powiedział do mnie):

Nie lękaj się,

ponieważ ja ciebie uczyniłem królem

i ja stanę przy tobie i wybawię ciebie od wszystkich (tych królów, którzy) przystąpili do oblężenia przeciw tobie.

(Be'elszamayn) powiedział do mnie: (zniszczę) wszystkich tych królów, którzy cię oblegali i uczynili tę fosę (i ten mur, który...) (...) woznica i jeździec (...) swojego króla pośród niego (...).

Ja (rozszerzyłem) Hatarikkę i dodałem (do niej) cały obszar (...) i uczyniłem go kró (Iem...) i wszystkie te twierdze wewnątrz granic.

Ja zbudowałem domy dla bogów wszędzie w moim kraju. Wybudowałem (...) i Apisz (...) i

masz i Sahr (i...) i bogowie Niebios (i bogowie) Ziemi i Be'el' (...pozbawi go gło)wy i (...i) jego korzenia i (... i niech) imię Zakira i imię (jego domu przetrwa na zawsze)!

Już po pobieżnym przeczytaniu obydwu przeznaczonych do porównania tekstów zauważamy podobieństwo rodzaju literackiego i sytuacji, w których zostały napisane. Kreślone podczas nieszczęścia umiejscawiają się w ramach samego profetyzmu i w pewien sposób, jak to już powiedzieliśmy, dotyczą zjawiska profetyzmu. Ustalając datę kompozycji tekstów nie można wykluczyć możliwości, że autor biblijny znał tekst steli. Rodzaj literacki „wyroczni zbawczej”, do którego należą teksty, znany jest w całym świecie biblijnym. Te same elementy ideowe: ufność względem swojego bóstwa, pocieszające umocnienie z jego strony, przekonanie, że bóstwo kieruje światem i losami ludzкими pogłębiają podobieństwo. Oprócz tej zbieżności ukazuje to zwłaszcza analiza struktury literackiej obu fragmentów należących do wyroczni zbawczych. Orakulum zbawcze jest zazwyczaj bezpośrednim słowem Boga skierowanym do pojedynczej osoby-petenta, którą (zwykle) jest mężczyzna. Rozpoczyna się od słów: „Nie lękaj się!” (por. Iz 41,10.13.14; 43,1.5; 44,2; 54,4) przekazując orędzie w imperfectum (hebr.) i rzutując je tym samym w przyszłość. Różnice w używaniu czasów - często nie wspomniane przez komentatorów księgi Deutero-Izajasza - rozumie się lepiej biorąc pod uwagę sytuacje wypowiedania wyroczni kapłańskich. Orakulum jest formą specyficzną dla Deutero-Izajasza. Joachim Begrich znajduje jego pochodzenie właśnie w kapłańskiej wyroczni zbawczej (das priesterliche Heilsorakel). Kapłan wypowiadał w sanktuarium odpowiedź Bożą człowiekowi, który uskarżał się przed Bogiem z powodu spotykających go nieszczęść. Jahwe (przez kapłana) zapewnia, że On wysłuchał (!). Z tego powodu czyniący suplikę może w perfectum (hebr.) wypowiedzieć chwałę Boga.

Rok 587 jest czasem zniszczenia dwóch instytucji starożytnego Izraela: Królestwa i Kultu (ofiarniczego). Generalnie wszystkie formy działania tych instytucji zostały przerwane. Pozostała tylko ta forma kultowa, kontynuowana również w Babilonii, jaką jest życie modlitwy wyrażającej się w lamentacjach i kulcie penitencjalnym. Podczas aktów modlitewnej pokuty petent otrzymywał często odpowiedź Boga poprzez posługę kapłana lub proroka. Funkcja sprawowana przez Deutero-Izajasza nie jest zatem funkcją nową. Nowa jest tylko sytuacja. Izraelitom w niewoli wydaje się, że Bóg za długo „milczy”. Działalność Deutero-Izajasza mogła się rozwijać tylko tam, gdzie pytano o sens minionej historii, a to zdarzało się przecież pośród grup wygnańców i stanowi *Sitz im Leben* przepowiadania prorockiego.

Biorąc pod uwagę studium Clausa Westermanna zastosowaliśmy strukturę literacką *Heilsorakel* tak do tekstu biblijnego, jak i do utworu pozabiblijnego:

1. Tytuł/y (*Anrede*) tego, do kogo wyrocznia jest skierowana, podobnie jak ostatni element strukturalny, cel, nie stanowi/ą punktu koniecznego w układzie wyroczni. Wypowiedź zwrócona jest ku Izraelowi-Jakubowi rozumianemu jako pojedyncza osoba. Tak również Be'elszamajn przemawia do Zakira. Bóg mówi wprost do petenta podczas modlitwy posługując się ustami proroka, a w wypadku Zakira Be'elszamajn przemawia przez widzących i wróżbitów. Styl, zwłaszcza w wypowiedzi biblijnej, jest dość dowolny o formach rozbudowanych w apozycje skierowane do Jakuba (*mój sługa, którego wybrałem, potomstwo Abrahama*) i ku temu, który nazywa. W tych tytułach wypowiada się Dt-Iz teolog, dla którego stałe działanie Jahwe pośród ludu jest w centrum zainteresowania: synom Izraela przypomina on całą historię biblijną.

2. Pocieszenie zbawcze (*Heilszuspruch*). Zawołanie „Nie lękaj się!” nie jest tylko zwykłym napomnieniem do pozbycia się strachu; inwokacja ta jest obraniem słusznej, właściwej drogi, jest unicestwieniem bojaźni, ponieważ Bóg wysłuchał (!).

3. Motywacja (*Begründung*) takiego pocieszenia zawiera w sobie zwykle dwie części: nominalną (np.: *ja jestem twoim Bogiem*) i werbalną (np.: *umacniam cię*).

4. Następstwo (skutek, *Folge*). Przede wszystkim teraz chodzi o proklamację zbawienia, wyzwolenia. Widoczna będzie hańba i zniszczenie nieprzyjaciół, którzy podnieśli się przeciwko przyjacielowi bóstwa. Podmiotem, na który spadną takie konsekwencje, są nieprzyjaciele Jakuba-Izraela, a w drugim wypadku nieprzyjaciele króla Zakira. Strona gramatyczna jest w futurum.

5. Cel (*Ziel*) wyroczni (często pomijany w strukturze) wskazuje nie tylko na posłuszeństwo i uwolnienie sługi, ale poprzez te akty ukazuje głównie potęgę i chwałę Boga.

Powyższy krótki egzamin struktury literackiej ukazuje, że wszystkie części konstrukcji, także z punktu widzenia ideologicznego zawartości, odnoszą się jednakowo do obu tekstów. Utwory należą do tej samej kultury literackiej. Świadczą o tym choćby same wyrażenia literackie: *wzniosłem swoje ręce ku Be'elszamaynowi; Ja, Pan, twój Bóg, ująłem cię za prawicę*. Można wykazać (np. z F. Schmidtke), iż wziąć za rękę jest formułą uprzejmości, kiedy potężniejszy (bóstwo) ujmuje za rękę słabszego proszącego (człowiek). Zwykle bóstwo jest inicjatorem tego gestu wobec króla, swego ulubieńca. W tym znaczeniu wyrażenia te należą do języka religijnego starożytnego Wschodu będąc zarazem świadectwem przejawów życia codziennego obu środowisk. Fraza *Be'elszamayn przemówił do mnie przez widzących i przez wróżbitów* suponuje starszą i prymitywniejszą formę profetyzmu, kiedy może istniały jeszcze korporacje prorockie spotykane również w Izraelu. Forma literacka tekstu pozabiblijnego jest bardzo prosta. Wyrocznia zbawcza u Deutero-Izajasza przewyższa (także z powodu minionego czasu i okresu kompozycji - co suponuje postęp literacki) pod tym względem tekst starszy: stylistycznie jest ona na wyższym poziomie. Prorok uważa siebie za pośrednika między Bogiem a człowiekiem, a Bóg posługuje się nie tylko jego głosem, ale całym bytem proroka, całym sposobem myślenia wyrażonym tak w miłości, jak i w gniewie wobec ludu. To stanowi też o różnicy dotykającej relacji etycznych miłości i wierności pomiędzy bóstwem a człowiekiem. Kategorie te stają zawsze w tle przepowiadania prorockiego. Tej wyrazistości brak najczęściej w tego typu tekstach pozabiblijnych. Wreszcie cel wyroczni biblijnej jest bardziej wysublimowany: moc i chwała Boga w miejsce chwały i czci dla Zakira.

Po tym wszystkim widzimy jak harmonijnie autor biblijny uczestniczy w kulturze światowej: jest człowiekiem swojej epoki. Możliwość porównania lektury takich tekstów daje okazję do ukazania „warsztatu” autora natchnionego czerpiącego w pracy ze wspólnego dziedzictwa literackiego i kulturowego ludzkości. Słowo Boże przekazane przez proroka w sposób literacki zrozumiałe i czytelne dla człowieka w konkretnym momencie historycznym pomaga pojąć plany Boże i znaki czasów, tzn. wspiera we współpracy bardziej świadomej z Bogiem w Jego dziele zbawczym.

ks. Marian Wittlieb

ZUSAMMENFASSUNG

Die Analyse von zwei ähnlichen Texten, dh. von Dt-Is und Stela von Zakir bezeugt die harmonische Weise von Teilnahme des biblischen Autors in der Kultur der damaligen Welt. Der Prophet schöpft aus der allgemeinen literarischen Erbschaft der Menschheit, der u.a. die priesterliche Heilsorakel entstammt. Auf eine verständliche und lesbare Weise für den Menschen im bestimmten Punkt der Geschichte hilft er ihm Pläne Gottes und Zeichen der Zeit zu begreifen. Der Vergleich von dem biblischen und ausserbiblischen Text bildet den „menschlichen“ Aspekt der literarischen Werkstatt des biblischen Autors.

PRZYPISY

¹ Pośród bogatej bibliografii zajmującej się problemami profetyzmu konsultowaliśmy zwłaszcza: NEHER, A., *L'essence du Prophetisme*, Paris 1955; RAD, G. von, *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1986; RINALDI, P.G., *I profeti minori I*, w: *La Sacra Bibbia*, Torino 1963, 3-120: *Introduzione generale ai profeti*; RENCKENS, H., *La religione d' Israele*, Modena 1972; STACHOWIAK, L., *Procy - Study Słowa*, Katowice 1980; WOLFF, H.W., *Studien zur Prophetie - Probleme und Erträge*, München 1987.

Tekst polski Dt-Isz czerpaliśmy z BT³, a tekst *Steli Zakira* głównie z prezentacji ROSENTHAL, Fr., w: ANET, 1955², 501-502, konsultując ją z ROLLA, A., *La Bibbia di fronte alle ultime scoperte*, Roma 1965⁵, 65 - i uwzględniając dane z ELLIGER, K., *Hamat*, w: B. REICKE-L. ROST, *Biblisch-historisches Handwörterbuch II*, Göttingen 1964, 629-630.

W analizie fragmentu biblijnego bezpośrednio pomocą służyły pozycje: GRESSMANN, H., *Die literarische Analyse Deuterjesajas*, ZAW 34(1914) 254-297; HARAN, M., *The Literary Structure and Chronological Framework of the Prophecies in Is 40-48*, *Suppl VT* 9(1963)127-155; KOEHLER, L., *Deuterjesaja (Jesaja 40-55) stilkritisch untersucht*, BZAW 37, Giessen 1923; NIELSEN, E., *Deuterjesaja. Erwägungen zur Formkritik, Traditions und Redaktionsgeschichte*, VT 20(1970)190-205; SMITH, S., *Isaiah. Chapters 40-55. Literary criticism and history*, London 1944; STEINMANN, J., *Le Livre de la Consolation d' Israel et les Prophètes du Retour de l'Exil*, Paris 1960;

JENNI, E., *Die Rolle des Kyros bei Deuterjesaja*, ThZ 10(1954)241nn.; REINWALD, G., *Cyrus im zweiten Teil des Buches Isaias. Kap.40-55*, Freiburg im Br. 1956; SIMCOX, C.E., *The Rôle of Cyrus in Deutero-Isaiah*, JAOS 57(1937)158-171; SIMON, U., *Koenig Cyrus und die Typologie*, Jud II(1955)83-89,

a w określeniu struktury literackiej tekstów:

BEGRICH, J., *Das priesterliche Heilsorakel*, ZAW 52(1934)81-92; STUMMER, F., *Einige keilschriftliche Parallelen zu Jes 40-66*, JBL 45(1926)171-189; WALDOW, H.E. von, *Anlass und Hintergrund der Verkündigung des Deuterjesaja*, *Diss. der Rheinischen Friedrich Wilhelm Universität, Bonn* 1953; WESTERMANN, C., *Das Heilswort bei Deuterjesaja*, *EvTh* 24(1964)355-373; WOLFF, H.W., *Die Begründungen der prophetischen Heils- und Unheilssprüche*, ZAW 1/52(1934)1-22; SCHMIDTKE, F., *Träume, Orakel und Tongeister als Kunder der Zukunft in Israel und in Babilonien*, BZ N.F. 11(1967)240-247.

² Współczesne Apish (ok.40 km na pld-wsch od Aleppo), gdzie H. POGNON na początku XX wieku (r. 1904: A NET, r. 1903: ROLLA) odkrył stelę pokrytą napisem aramejskim o literach fenickich, jest być może starożytnym Apish wzmiankowanym w tekście. Okazją do postawienia steli było poświęcenie statuy (Ilu-Wer?) personifikującej Hadada dokonane przez króla Zakira umieszczającego na niej w VIII w.a.Chr. (ANET, ROLLA) pamiątkową inskrypcję (ok.r.805 STACHOWIAK, 23) znaną współcześnie jako *Stela Zakira*, króla miasta Hamat nad Orontesem. Mieszkańcy królestwa Hamat są wzmiankowani w Rdz 10,18 (J) jako synowie Kanaan, syna Chama. Powstała wówczas potęga aramejska rywalizuje ze wszystkim wolnymi jeszcze miastami-królestwami, aby powiększyć swoje terytorium. W r.738 Asyryjczycy ujarzmiają Hamat, które od r. 720 staje się już jedną z wielu prowincji asyryjskich.